

Broedvogels van de akkers van het Bergherbos (Gld) in 2010

Symen Deuzeman (SOVON)

Broedvogels van de akkers van het Bergherbos (Gld) in 2010

Symen Deuzeman

SOVON-inventarisatierapport 2011/02
Dit rapport is opgesteld in opdracht van
Vereniging Natuurmonumenten

Colofon

© SOVON Vogelonderzoek Nederland 2011

ISSN: 1382-6255

Dit rapport is samengesteld in opdracht van Vereniging Natuurmonumenten.

Wijze van citeren: Deuzeman S. 2011. Broedvogels van de akkers van het Bergherbos (Gld) in 2010. SOVON-inventarisatierapport 2011/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Illustraties voorzijde: Overzicht van de uitgestrekte graanvelden van de Zeddammer Akkers.

Foto's: Symen Deuzeman

Inhoud

Samenvatting	4
1. Inleiding	5
2. Gebiedsbeschrijving	6
2.1. Ligging en karakteristiek	6
2.2. Akkers	7
3. Werkwijze	9
3.1. Kader en doelstelling	9
3.2. Veldwerk	9
3.3. Interpretatie en verwerking van gegevens	9
3.4. Weersomstandigheden	10
4. Resultaten	12
4.1. Soorten en aantallen	12
4.2. Ontwikkelingen broedvogels Zeddammer Akkers	12
4.3. Ontwikkelingen broedvogels omgeving Loerbeek	14
4.4. Dichtheden akkervogels per gewas	15
4.5. Broedvogels van akkers in relatie tot bosranden	16
4.6. Soortbesprekingen	18
5. Conclusies en aanbevelingen	21
Dankwoord	23
Literatuur	24
Bijlagen	
Bijlage I. Broedvogels in relatie tot bosranden	
Bijlage II. Verspreidingskaarten per soort	

Samenvatting

In het voorjaar van 2010 werd in opdracht van de Vereniging Natuurmonumenten een broedvogelinventarisatie uitgevoerd op de door Natuurmonumenten beheerde akkers in het Bergherbos, gelegen in de gemeente Montferland in de provincie Gelderland. De inventarisatie had ten doel een volledig beeld te verkrijgen van de betekenis van broedende akkervogels op de akkers van Natuurmonumenten. De Vereniging experimenteert met traditionele graanteelt. Het is voor beheerevaluatie belangrijk om te zien hoe akkerbroedvogels hierop reageren. De gevolgde methodiek diende vergelijkbaar te zijn met eerder uitgevoerde broedvogelkarteringen van de akkervogels.

Het Bergherbos heeft een oppervlakte van 1524 ha en bestaat hoofdzakelijk uit bos met enkele kleine heidevelden. In de overgangen van bos naar het omliggende cultuurland liggen akkers, die voor een groot deel beheerd worden door Natuurmonumenten. In totaal gaat het om 193,8 ha aan akkers. Daarnaast is de zogenaamde 'Wogweide' en de 'Meurswei' bij de inventarisatie betrokken. Eerstgenoemde is een schraal en verruigd grasland met vegetaties met veel brem. Dit heeft een oppervlakte van ruim 17 ha en grenst aan de Zeddammerakkers. De Meurswei is een zomers begraasde voormalig verpachte akker en grasland met een totale oppervlakte van 9,3 ha. De totale oppervlakte van het studiegebied bedroeg hiermee 220,1 ha.

Er werden vier integrale inventarisatierondes uitgevoerd in de periode april t/m juli. Daarnaast zijn in mei, juni en juli in totaal drie avondbezoeken gebracht om schemeractieve soorten in kaart te brengen. Er werd 44 uur en 30 minuten besteed aan veldwerk, wat neerkomt op 13,4 minuten/ha. Dit is exclusief de tijd die besteed is door Gerard ter Heijne en andere leden van de Vogelwerkgroep IVN De Oude IJsselstreek.

Op de akkers werden in totaal 27 soorten als waarschijnlijke of zekere broedvogel vastgesteld. Van 14 soorten zijn gegevens verzameld, de overige 13 behoren tot de (zeer) algemene soorten en van deze soorten is alleen de aanwezigheid genoteerd. In de bosranden langs de beheerde akkers van Natuurmonumenten werd van 18 bosrandsoorten extra gegevens verzameld. Deze soorten hebben een duidelijke binding met de akkers. Op de akkers werden drie soorten vastgesteld die voorkomen op de Rode Lijst van bedreigde en/of karakteristieke vogelsoorten (van Beusekom *et al.* 2005), te weten: Patrijs, Veldleeuwerik en Kneu en er net buiten vijf soorten: Ransuil, Groene Specht, Boerenzwaluw, Grauwe Vliegenvanger en Matkop.

Van de Zeddammer Akkers (incl. Wogweide) is belangrijke informatie bekend van inventarisaties uit de periode 1997-2005. De volgende drie soorten hebben zich sindsdien als nieuwe soort gevestigd in het proefvlak: Fazant, Boomleeuwerik en Putter. De volgende zeven soorten zijn ten opzichte van 2005 licht toegenomen: Patrijs, Veldleeuwerik, Witte Kwikstaart, Grote Lijster, Groenling, Kneu en Geelgors. Afgenomen zijn de Kwartel, Boompieper en Roodborsttapuit. Van de toegenomen soorten valt met name de positieve ontwikkeling van de Patrijs, Veldleeuwerik en Geelgors op. Dit zijn vogelsoorten die duidelijk gebonden zijn aan het akkerbeheer van Natuurmonumenten. Met name Patrijs en Veldleeuwerik doen het landelijk gezien erg slecht.

Uit de resultaten van de integrale inventarisatie blijkt dat de akkers voor kritische akkervogels een interessant biotoop zijn om in te broeden. Met name winterrogge en haver bleken voor Patrijzen, Veldleeuwerik, Kneu en Geelgors belangrijke gewassen.

Bij de conclusies en aanbevelingen wordt aandacht besteed aan de kruidenrijke bermen. Deze zijn van belang voor kritische akkervogels. Het is raadzaam dit over een zo groot mogelijk oppervlakte toe te passen. Een ander deel van de akkers is verpacht aan agrariërs. Voor een deel wordt hier winterrogge of andere granen geteeld, maar een vrij groot deel ook maïs. Het telen van maïs is voor kritische akkervogels niet gunstig. Wellicht dat hierin nog een slag gemaakt kan worden en dat dit aandeel verminderd kan worden ten gunste van traditionele graansoorten.

Er wordt aanbevolen om in de winter een proef te doen met het op grotere schaal laten staan van het gewas. Uit diverse praktijkstudies blijkt dat dit een zeer grote aantrekkingskracht heeft op zaadeters als Ringmus, Kneu en Geelgors en muizeneters als uilen en roofvogels.

Het is zaak de akkervogels te blijven monitoren. Het is interessant te kijken of het voorzichtige herstel van sommige soorten doorzet. Tevens is de monitoring een onmisbaar middel om de effecten van veranderend beheer inzichtelijk te maken.

1. Inleiding

In het voorjaar van 2010 werden de bij Natuurmonumenten in beheer zijnde akkers van het Bergherbos (Gld) geïnventariseerd op broedvogels. Het Bergherbos heeft een totale oppervlakte van 1524 ha en ligt in de gemeente Montferland. Het gebied bestaat hoofdzakelijk uit bos met enkele kleine heidevelden. De inventarisatie beperkte zich tot de aanwezige akkers, voornamelijk gelegen langs de randen van het bos. In totaal gaat het om 193,8 ha aan akkers. Daarnaast is de zogenaamde 'Wogweide' en de 'Meurswei' bij de inventarisatie betrokken. Eerstgenoemde is een schraal en verruigd grasland met vegetaties met veel brem. Dit heeft een oppervlakte van ruim 17 ha en grenst aan de Zeddammer Akkers. De Meurswei is een zomers begraasde voormalig verpachte akker en grasland met een totale oppervlakte van 9,3 ha. De totale oppervlakte van het studiegebied bedroeg hiermee 220,1 ha. De inventarisatie werd uitgevoerd door SOVON Vogelonderzoek Nederland in opdracht van de Vereniging Natuurmonumenten.

De inventarisatie was de vierde integrale broedvogelkartering van (een deel van) de akkers (na 1997, 2001 en 2005) en had ten doel de betekenis van de akkers voor de daar aanwezige broedvogels vast te stellen, het beheer te evalueren en eventueel vast te stellen. In dit rapport wordt verslag gedaan van de in 2010 gevonden resultaten en deze worden vergeleken met de resultaten van de eerdere inventarisaties, waarbij geprobeerd wordt de veranderingen te verklaren aan de hand van veranderingen in het terrein of ontwikkelingen elders.

Het basismateriaal van de inventarisatie is opgeslagen op het SOVON-kantoor in Nijmegen. Digitale bestanden van de verspreiding zijn terug te vinden in de archieven van SOVON en Natuurmonumenten.

Patrijs op ongeoogste akker in akkerreservaat nabij Sibbe in Limburg, 7 februari 2011.

2. Gebiedsbeschrijving

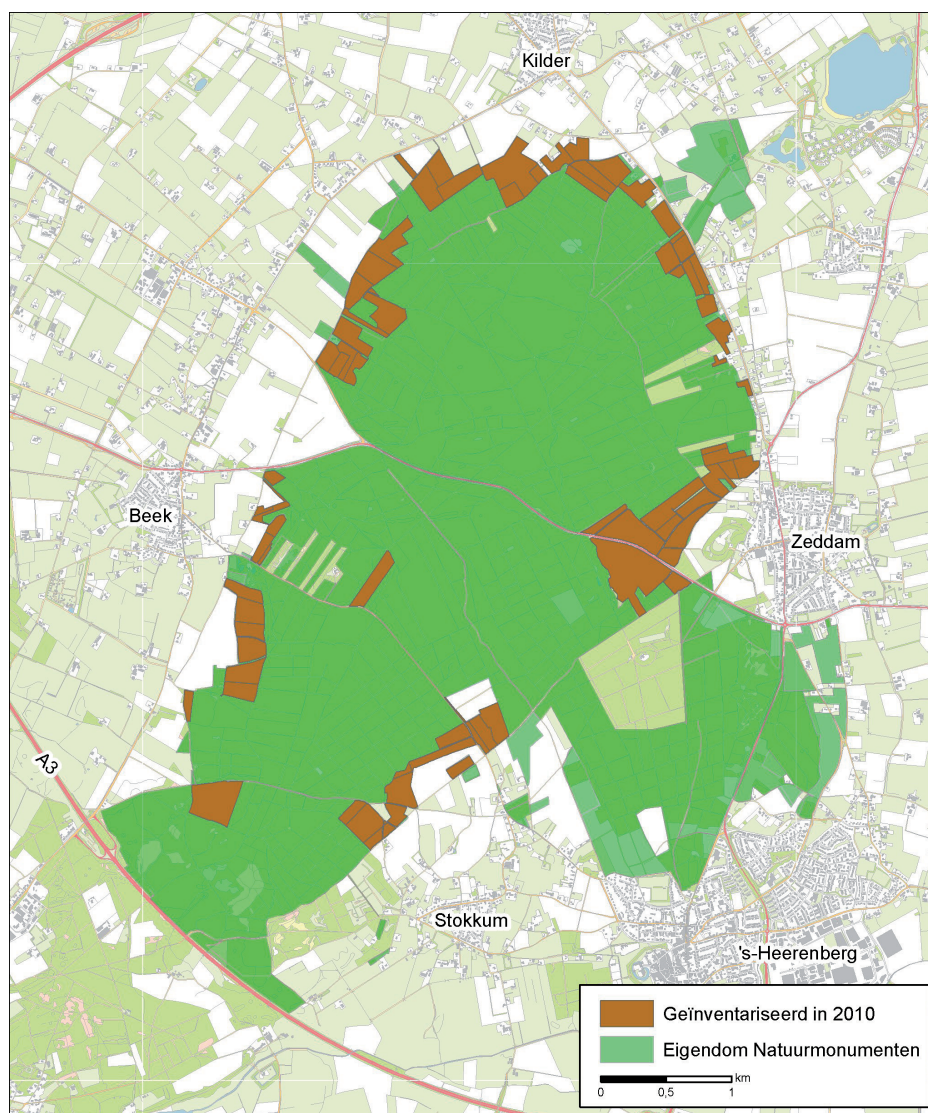
2.1. Ligging en karakteristiek

Het Bergherbos is een beboste stuwwal die hoog boven het omliggende agrarische cultuurland uitsteekt (figuur 1). Het gebied ligt in de gemeente Montferland in het oosten van Gelderland, ongeveer 30 km ten oosten-zuidoosten van Arnhem en acht kilometer ten zuid-zuidwesten van Doetinchem. Het gebied bevindt zich vrijwel geheel in de atlasblokken 40-37 en 40-47. Het Bergherbos werd in 1984 aangekocht door Vereniging Natuurmonumenten. De totale oppervlakte is 1524 ha. Hiervan is 1262 ha bos, 194 ha akker, 30 ha heide, 22 ha grasland en 12 ha gebouw, erf, weg, parkeerplaats en overig.

Voor Nederlandse begrippen is het gebied sterk glooiend tot heuvelachtig. De hoogste top is de Hettenheuvel (93 meter + NAP). De variatie in hoogte wordt versterkt door de aanwezige smeltwaterdalen, waardoor in vroeger tijden het smeltwater afgevoerd werd. De bodems bestaan veelal uit leemarme en vaak grindhoudende podzolgronden. Dit zijn

tamelijk arme bodems. Behalve geologisch vormt het Bergherbos ook als natuurgebied een eenheid. Al vanaf 1912 worden in het gebied de flora en fauna beschermd.

Verreweg het grootste deel van het Bergherbos bestaat uit bos. Het bos is erg gevarieerd waarbij vakken van Grove Den, Fijnspar, Japanse Lariks en Douglas elkaar afwisselen. Loofbomen zijn vooral aanwezig als bijmenging in vakken met naaldbomen. Natuurmonumenten past een bosbeheer toe, gericht op een verhoging van de biodiversiteit, waarbij het door middel van dunningen en groepenkap het aandeel van de inheemse loofboomsoorten vergroot ten koste van met name douglas en andere geïntroduceerde naaldboomsoorten. Er wordt daarnaast zoveel mogelijk naar gestreefd om het aantal dode en aftakelende bomen te laten toenemen. Bosverjonging vindt zoveel mogelijk plaats via spontane opslag, aangevuld met aanplant van gewenste boomsoorten, zoals winterlinde, zoete kers, haagbeuk en wintereik.

Figuur 1. Ligging van het Bergherbos met enkele toponiemen. De ligging van het geïntervieweerde gebied is met geel weergegeven.

Naast bos bevinden zich op de Hoge Heide en de Galgenberg kleine heideveldjes. In het oosten van het Bergherbos, rondom het pompstation bij Zeddam, ligt een voormalig akkergebied, genaamd de 'Wogweide'. Dit gebied wordt begraasd door runderen. Hier heeft een schrale vegetatie met veel brem ontwikkeld.

De bossen gaan over in het omliggende cultuurlandschap. Een groot deel hiervan is in beheer bij Natuurmonumenten. Dit gebied is een mozaïek van maïs- en graanakkers. De percelen worden van elkaar gescheiden door zandwegen. In dit rapport zal nader ingegaan worden op de voorkomende broedvogelsoorten van deze akkers. Meer gedetailleerde beschrijvingen van het Bergherbos zijn te vinden in Klemann & Vogel 1998 en de Boer & Klaassen 2006.

2.2. Akkers

Een groot deel van het omliggende gebied van het Bergherbos bestaat uit akkers, die in het beheer zijn van Natuurmonumenten. Het beheer richt zich hier op traditionele graanteelt, waarbij onder andere geëxperimenteerd wordt met de gewaskeuze. Het cultuurland bestaat hiermee uit een mozaïek van graanakkers. De percelen worden doorsneden door zandwegen. In tabel 1 is de gewaskeuze

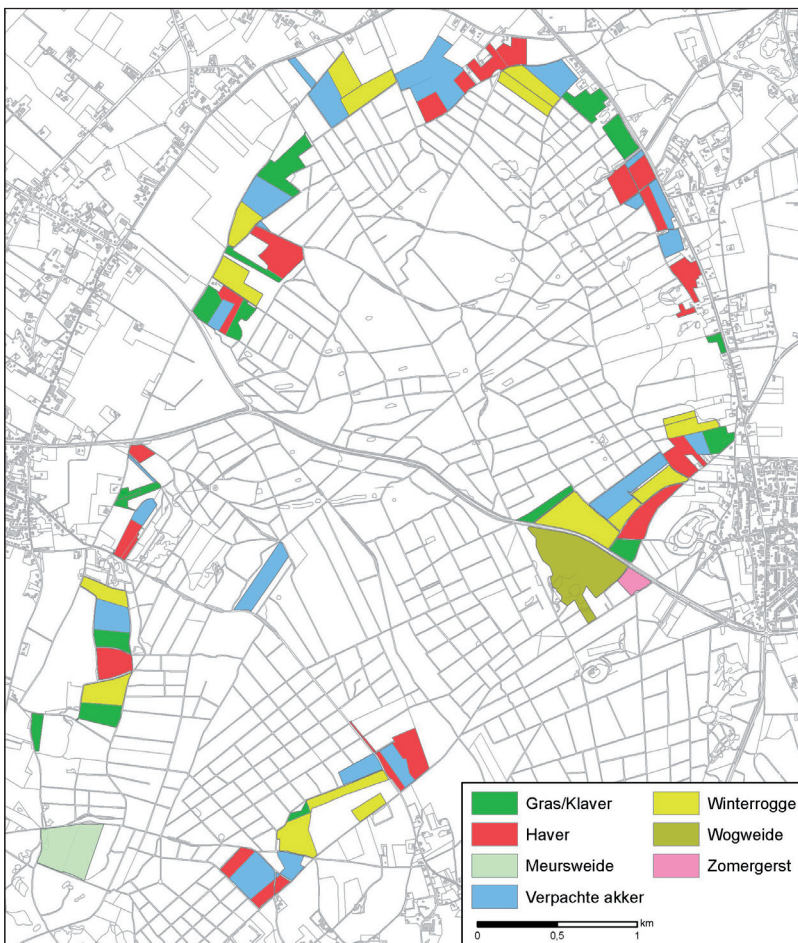
gepresenteerd en in figuur 2 de gewassen kaart.

Ruim 59 ha van de akkers bestaat uit verpachte akkers aan agrariërs. Hier wordt voornamelijk maïs en winterrogge geteeld. Een onderscheid in gewaskeuze is niet genoteerd, zodat volstaan wordt met verpachte akker.

De door Natuurmonumenten beheerde akkers worden bewerkt, ingezaaid en geoogst door loonwerkers. Er wordt zoveel als mogelijk budget neutraal gewerkt. Winterrogge is het meest geoogste gewas, op de voet gevolgd door haver en gras/klaver percelen. Zomergerst komt in geringe mate voor. Voormalige akkers bestaan uit de Wogweide en de Meurswei in het zuidwestelijke deel van het Bergherbos. Eerstgenoemde is een schraal en verruigd grasland met vegetaties met veel brem. Dit

Tabel 1. Gewaskeuze Bergherbos 2010 (gegevens T. Nierkes Natuurmonumenten).

Gewas	Totaal
Verpachte akker	59,3
Winterrogge	51,9
Haver	47,9
Gras/Klaver	32,8
Wogweide	17,0
Meurswei	9,3
Zomergerst	1,9
Eindtotaal	220,1

Figuur 2. Gewaskeuze kaart akkers Bergherbos in 2010 (gegevens T. Nierkes Natuurmonumenten)

heeft een oppervlakte van ruim 17 ha en grenst aan de Zeddammer Akkers. De Meurswei is een zomers begraasde voormalig verpachte akker en grasland met een totale oppervlakte van 9,3 ha.

Natuurmonumenten besteedt veel aan aandacht aan de randen en bermen van de akkers. Deze worden zoveel als mogelijk natuurvriendelijk beheerd,

zodat kruidenrijke hoekjes en bermen ontstaan. De bermen zijn voor flora mede zeer interessant. Met de oogst in de zomer worden hier en daar stroken niet of ruig geoogst, zodat graan blijft staan of liggen in de winter. Dit is bijvoorbeeld gunstig voor overwinterende zangvogels, zoals Geelgorzen, mussen en vinkachtigen, maar ook voor Patrijzen.

Percelen met Winterrogge, 11 juni 2010 (links) en Haver op de Zeddammer Akkers, 29 juni 2010 (rechts).

Perceel met Gras/Klaver achter het beheerkantoor, 11 juni 2010 (links) en een perceel met Maïs op een verpachte akker nabij Kilder, 29 juni 2010 (rechts).

De begraasde akker in het zuidelijke deel van het Bergherbos, 11 juni 2010 (links) en fraaie bloemrijke overgangen van zandpad naar Haverperceel, Zeddammer Akkers, 29 juni 2010 (rechts).

3. Werkwijze

3.1. Kader en doelstelling

De inventarisatie had ten doel een volledig beeld te verkrijgen van de betekenis van broedende akkervogels in de bij Natuurmonumenten in beheer zijnde akkers in het Bergherbos. Natuurmonumenten experimenteert met traditionele graanteelt. Het is voor beheerevaluatie belangrijk om te zien hoe akkerbroedvogels hierop reageren. De gevolgde methodiek diende vergelijkbaar te zijn met eerder uitgevoerde broedvogelkarteringen van de akkervogels.

Alleen enkele bijzonder algemene soorten (Houtduif, Winterkoning, Grote Bonte Specht, Heggenmus, Roodborst, Merel, Zanglijster, Goudhaan, Tjiftjaf, Fitis, Koolmees, Pimpelmees en Vink) zijn niet integraal geïnventariseerd, omdat kartering van deze soorten een andere aanpak vereist en vooral meer tijd kost. Deze soorten komen ook voor op de akkers indien er houtige opstanden te vinden zijn, zoals bijvoorbeeld op de Zeddammer Akkers, bij 't Peeske en de Wogweide.

3.2. Veldwerk

De inventarisatie is uitgevoerd met behulp van de 'uitgebreide territoriumkartering', zoals beschreven in Hustings *et al.* (1985), conform de normen vastgelegd in de Handleiding Broedvogel Monitoring Project (van Dijk 2004). Hierbij werden vrijwel alle voorkomende broedvogelsoorten op de akkers geïnventariseerd (zie § 3.1). Daarnaast is een selectie van bosrandvogels die een duidelijke relatie hebben met de akkers meegenomen met de inventarisatie. Het eerste ochtendbezoek vond plaats op 16 april en het laatste bezoek op 8 juli (tabel 2). Er werden vier integrale inventarisatieronden uitgevoerd. Daarnaast zijn in mei, juni en juli in totaal drie avondbezoeken gebracht om schemeractieve soorten in kaart te brengen. Tijdens de schemerbezoeken werd het geluid van Kwartelkoning, Kwartel en Patrijs afgespeeld om vogels tot roepen aan te zetten wanneer ze dat niet al spontaan deden. Tijdens iedere ronde was het geschikt weer om te inventariseren, dus geen harde wind of regen die de zang zouden kunnen drukken.

Er werd 44 uur en 30 minuten besteed aan veldwerk, wat neerkomt op 13,4 minuten/ha. Deze waarde ligt ruim boven het gemiddelde (10 min/ha) van grootschalige broedvogelkarteringen zoals die (deels) door SOVON worden uitgevoerd (Klemann *et al.* 1994). Dit is exclusief de tijd die besteed is door Gerard ter Heijne en andere leden van de Vogelwerkgroep IVN De Oude IJsselstreek. Zij onderzochten een veel groter areaal cultuurland in

de omgeving van het Bergherbos op akkervogels. Hierbij hebben ze ook informatie verzameld van de akkers van Natuurmonumenten in het Bergherbos. Deze akkers werden verdeeld in drie deelgebieden. Gebied I bestond uit de akkers rond het beheerkantoor in Loerbeek en 't Peeske. Hier werden vier bezoeken gebracht. Gebied II bestond uit de Zeddammer Akkers en de Wogweide en hieraan werden drie bezoeken gebracht en gebied III bestond uit het gebied rondom de Boterweg/Oude Eltense Weg en hieraan werden twee bezoeken gebracht. Alle bezoeken werden overdag gebracht, dus geen avond en/of nachtbezoeken. De door hun verzamelde gegevens zijn in dit rapport is verwerkt. De Wogweide viel buiten de SOVON-opdracht en de inventarisatiegegevens zijn volledig afkomstig van de Vogelwerkgroep.

Te voet of per fiets werd tijdens iedere ronde een route afgelegd, zodanig dat alle percelen goed waren af te luisteren of te overzien. Tijdens de bezoeken is vooral gelet op territorium- en nestindicatief gedrag. Hieronder vallen zang, balts, alarm, voerdragende oudervogels, afleidingsgedrag en bedelende jongen. Extra nadruk werd gelegd op het verkrijgen van uitsluitende waarnemingen, dus waarnemingen van twee tegelijkertijd zingende of baltsende soortgenoten.

Tabel 2. Bezoektijden van de akkers in het Bergherbos in 2010.

Ronde	Datum	Onderzoekstijd	Totaal (uren)
16-apr	8:30	17:50	9,3
14-mei	6:10	16:45	10,6
24-mei	21:30	23:15	1,8
10-jun	21:30	23:45	2,3
11-jun	6:15	15:50	9,6
29-jun	7:45	16:30	8,8
8-jul	21:40	23:55	2,3
			44,5

3.3. Interpretatie en verwerking van gegevens

De veldwaarnemingen werden genoteerd op een 1:10.000 kaart en verwerkt op soortkaarten. Bij de interpretatie werd uitgegaan van de criteria zoals opgesteld in de Handleiding Broedvogel Monitoring (van Dijk 2004). Alle gegevens zijn vervolgens ingevoerd in een geografisch informatie-systeem (Arc-View).

3.4. Weersomstandigheden

Het weer is van invloed op de activiteit van vogels en daardoor op de doelmatigheid van het inventariseren. Harde wind, neerslag en lage temperaturen zijn belemmerende factoren. Veel territoriale activiteit neemt ook af bij hoge temperaturen. Daarom wordt hier een korte beschrijving van het weer in het broedseizoen van 2010 gegeven aan de hand van de maandoverzichten van het KNMI. In tabel 3 zijn enkele variabelen samengevat.

Maart

Maart 2010 was een vrij zachte, droge en zonnige maand. De gemiddelde temperatuur van 5,9 ° C is normaal vergeleken met het langjarig gemiddelde van 5,6 ° C. De eerste tien dagen van de maand lag de temperatuur ruim beneden de normale waarden voor de tijd van het jaar waarbij ook nog sneeuwbuien in het midden en noorden van het land voorkwamen. Dit koude weer vormde de staartje van een uitzonderlijk sneeuwrijke winter. In totaal telde maart in De Bilt tien vorstdagen, tegen negen normaal. Na deze koude start van de maand liep de temperatuur op waarbij de tweede helft van de maand vrij zacht was. Vooral in het oosten van het land was het warm met temperaturen rond de 20 ° C. Met gemiddeld over het land 47 mm neerslag tegen 65 mm normaal, was maart vrij droog al sloot deze wel af met talrijke buien, lokaal met hagel en zware windstoten. Aan zee stond enige tijd een harde tot stormachtige wind. Van de KNMI-stations was Wilhelminadorp het natst met 69 mm en Terschelling het droogst met 23 mm. De maand maart was zonnig met landelijk gemiddeld 152 zonuren tegen een langjarig gemiddelde van 115 uren.

April

Met een gemiddelde temperatuur van 9,2 ° C tegen 8,0 ° C normaal, was april zacht. In totaal werden in De Bilt drie vorstdagen geregistreerd, tegen vier normaal. In het oosten van het land vroom het lokaal op negen dagen. Slechts twee dagen nadat het in het noorden van het land nog had gevoren, werd op 25 april de eerste zomerse waarde van 25,0 ° C in de oostelijke helft van het land gemeten. In totaal telde april in De Bilt drie warme dagen, tegen een langjarig gemiddelde van twee. In het zuidoosten van het land werden plaatselijk zes warme dagen geteld. Met gemiddeld over het land 246 zonuren tegen een langjarig gemiddelde van 162 was april een zeer zonnige maand: het staat op de derde plaats in de rij van zonnigste aprilmaanden sinds 1901. April was een droge maand, alleen aan het begin vielen talrijke buien, lokaal met hagel en onweer. Gemiddeld over het land viel 27 mm tegen 42 mm normaal. De regionale verschillen in de hoeveelheid neerslag waren deze maand niet groot.

Mei

De maand mei 2010 was zeer koel (gemiddelde temperatuur van 10,3 ° C tegen een langjarig gemiddelde van 12,3 ° C), met een normale hoeveelheid neerslag en zon. In de vorige eeuw kwam een meimaand met zo'n temperatuur ongeveer eens per 15 jaar voor. Gedurende de eerste 19 dagen van de maand lag de temperatuur ver beneden het langjarig gemiddelde. Bovendien was er weinig ruimte voor de zon. Op sommige plaatsen kwam het achtereenvolgens op 13, 14 en 15 mei tot nachtvorst. Vanaf de 20^e bleef de wind vaak uit het noorden waaien, maar er was meer ruimte voor de zon en de gemiddelde temperatuur lag rond of iets boven normaal. De hele maand telde vijf warme dagen tegen negen normaal. Er viel gemiddeld over het land 57 mm neerslag, gelijk aan het langjarig gemiddelde. In Maastricht viel de meeste neerslag, Zeeland bleef het droogst. Het landelijk gemiddeld aantal zonuren van 200 week maar weinig af van het langjarig gemiddelde van 209 uren. In het noordelijk kustgebied scheen de zon het meest.

Juni

Na een koele meimaand was juni 2010 zeer droog, zeer zonnig en warm. Met een gemiddelde temperatuur van 16 ° C tegen het langjarige gemiddelde van 14,9 ° C bleek juni een echte zomermaand. In De Bilt werden in totaal 21 warme dagen en negen zomerse dagen genoteerd tegen 12, respectievelijk vier normaal. In het zuidoosten van het land werd het op de 27^e en 28^e lokaal tropisch warm. Juni was een zeer droge maand met gemiddeld over het land 23 mm neerslag tegen 71 mm normaal. Vrijwel de complete maandsom neerslag viel tijdens de tweede week van de maand, toen een depressie het weer bepaalde. In de nacht van 8 op 9 juni trokken enkele buien over het land, lokaal met onweer. Op sommige plaatsen viel 10 tot ruim 40 mm neerslag. Ook ontstonden er enkele buien die slechts traag voorbij trokken. In Purmerend viel hierdoor op de 9^e 74 mm neerslag. In Berkhout werd een windhoos waargenomen. Een groot aantal dagen van de maand verliepen droog. In De Bilt is slechts 18 mm gevallen waarmee juni 2010 op de vijfde plaats in de rij van droogste junimaanden sinds 1901 komt te staan. Het droogst was het in delen van Brabant en Limburg en in de Achterhoek, met plaatselijk minder dan 10 mm. Met gemiddeld over het land 265 uren zonneschijn tegen 192 normaal was juni zeer zonnig.

Juli

Juli 2010 was zeer warm en zeer zonnig met een normale hoeveelheid neerslag. De gemiddelde temperatuur was 19,6 ° C tegen 17,1 ° C normaal. De maand eindigde daarmee op de vijfde plaats in de rij van warmste julimaanden sinds 1901. De maand juli begon zeer warm met af en toe pittige

onweersbuien, lokaal vergezeld van hagel en zeer zware windstoten zoals in de avond en nacht van 11 juli. Vanaf de derde week van juli daalde de temperatuur naar normale waarden voor de tijd van het jaar. Gemiddeld over het land viel 76 mm neerslag tegen een langjarig gemiddelde van 70 mm. Zeeland was het droogst, het noordoosten het

natst. In een strook van Brabant naar Groningen viel op veel plaatsen meer dan 100 mm, lokaal zelfs 150 tot 170 mm. Gemiddeld over het land was juli zeer zonnig met 258 zonuren tegen 201 normaal. De zon scheen het minst in het zuidwesten van het land in tegenstelling tot het noordoosten.

Tabel 3. Enkele weersvariabelen (Nederlands gemiddelde) in de periode maart-juli 2010, op basis van gegevens van het KNMI. De afkorting Ref staat voor de referentiewaarden (langjarig gemiddelde).

	Gem. temp °C	Ref	Neerslag in mm	Ref	Zonneschijn in %	Ref	Wind (m/s)	Ref
Maart	5,9	5,6	47,1	64,7	41	31	4,8	5,4
April	9,2	8,0	27,4	44,5	59	39	4,3	4,9
Mei	10,3	12,3	57,1	57,1	41	43	4,0	4,5
Juni	16,0	14,9	23,0	70,9	53	38	3,5	4,4
Juli	19,6	17,1	76,3	69,7	51	40	3,6	4,3

4. Resultaten

4.1. Soorten en aantallen

Op de akkers werden in totaal 27 soorten als waarschijnlijke of zekere broedvogel vastgesteld. Van 14 soorten zijn gegevens verzameld, de overige 13 behoren tot de (zeer) algemene soorten en van deze soorten is alleen de aanwezigheid genoteerd (zie §3.1 en tabel 4). Net buiten de beheerde akkers van Natuurmonumenten werd van 11 bosrandsoorten extra gegevens verzameld. Deze soorten hebben een duidelijke binding met de akkers. Op de akkers werden drie soorten vastgesteld die voorkomen op de Rode Lijst van bedreigde en/of karakteristieke vogelsoorten (van Beusekom *et al.* 2005), te weten: Patrijs, Veldleeuwerik en Kneu en er net buiten vijf soorten: Ransuil, Groene Specht, Boerenzwaluw, Grauwe Vliegenvanger en Matkop.

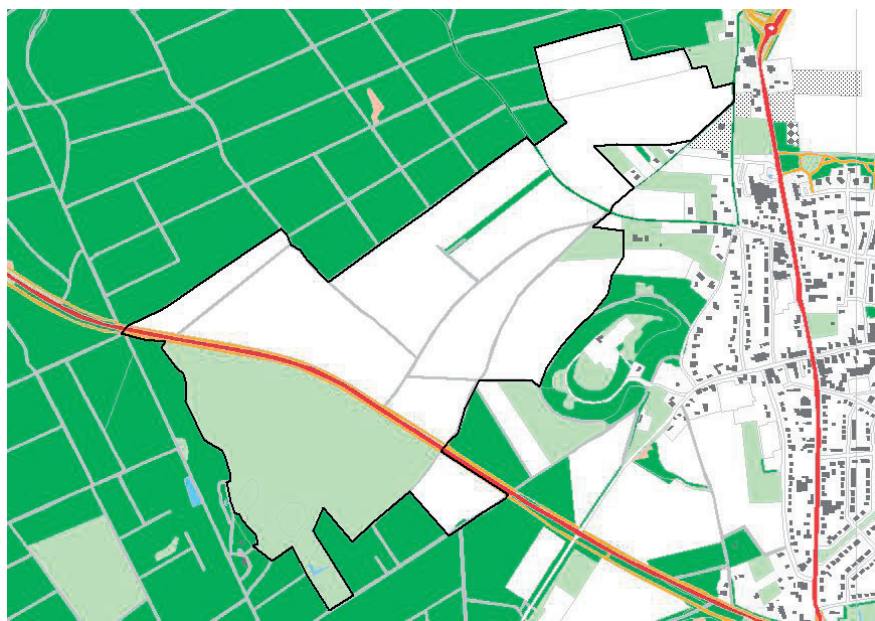
4.2. Ontwikkelingen broedvogels Zeddammer Akkers

In het Bergherbos liggen een dertiental BMP-proefvlakken die eens in de zoveel jaren worden onderzocht op broedvogels. Plotnummer 1949 beslaat de Zeddammer Akkers en is eerder geteld in 1997, 1999, 2000, 2001, 2005 en 2010. Dit is inmiddels al een mooie reeks aan jaren.

Het proefvlak beslaat 63 ha en bestaat voor het grootste deel uit winterrogge en gras/klover percelen. Het westelijke deel bestaat uit de Wogweide. Dit deel is in zijn geheel geteld door de Vogelwerkgroep IVN De Oude IJsselstreek. Zij brachten vier bezoeken aan het gebied. In tabel 1 is het aantalsverloop weergegeven en in figuur 3 de ligging van het proefvlak. Een verschil met eerdere jaren is dat niet alle soorten zijn geteld.

Tabel 4. Soorten, aantallen en dichtheden per 100 ha aangetroffen op de akkers in het Bergherbos in 2010 (220,1 ha). Rode Lijstsoorten staan aangegeven met een sterretje. Tevens zijn de soorten en aantallen weergegeven die zijn aangetroffen net buiten de beheerde akkers van Natuurmonumenten.

Naam	Op akker	N/100 ha	Buiten akker
Torenvalk	0	0,0	1
Patrijs	4	1,8	6
Fazant	1	0,5	2
Kievit	1	0,5	1
Ransuil	0	0,0	2
Groene Specht	0	0,0	4
Boomleeuwerik	2	0,9	0
Veldleeuwerik	5	2,3	4
Boerenzwaluw	0	0,0	2
Boompieper	27	12,3	23
Witte Kwikstaart	6	2,7	4
Gekraagde Roodstaart	0	0,0	7
Roodborsttapuit	1	0,5	0
Grote Lijster	2	0,9	10
Braamsluiper	0	0,0	1
Grasmus	0	0,0	2
Tuinfluit	1	0,5	39
Zwartkop	1	0,0	93
Grauwe Vliegenvanger	0	0,0	8
Matkop	0	0,0	9
Zwarte Kraai	1	0,5	0
Groenling	2	0,9	10
Putter	2	0,9	6
Kneu	7	3,2	2
Geelgors	25	11,4	12
Totaal	88	40,0	248

Figuur 3. Ligging van het proefvlak Zeddammer Akkers in het Bergherbos (63 ha).

De Vogelwerkgroep beperkte zich tot de volgende soorten: Patrijs, Boomleeuwerik, Veldleeuwerik, Boompieper, Graspieper, Gekraagde Roodstaart, Roodborsttapuit, Putter, Kneu en Geelgors. De SOVON-kartering leende zich qua aanpak niet voor een telling van alle soorten (zie § 3.1).

De onderzochte soorten laten in de reeks van jaren verschillende ontwikkelingen zien. De volgende drie soorten hebben zich gevestigd in het proefvlak: Fazant, Boomleeuwerik en Putter. De volgende zeven soorten zijn ten opzichte van 2005 toegenomen: Patrijs, Veldleeuwerik, Witte Kwikstaart, Grote Lijster, Groenling, Kneu en Geelgors. Afgenomen zijn de Kwartel, Boompieper en Roodborsttapuit. Een stabiel aantalsverloop laat de Torenvalk zien,

net als vijf andere soorten die in 2005 al afwezig waren.

Van de toegenomen soorten valt met name de ontwikkeling van de Patrijs, Veldleeuwerik en Geelgors op. Dit zijn vogelsoorten die duidelijk gebonden zijn aan het akkerbeheer van Natuurmonumenten. De afname in 2005 was zorgelijk voor de Patrijs, mede gezien de landelijk sterk negatieve trend. Toch weet de soort zich te handhaven en is zelfs licht toegenomen in het proefvlak. Hetzelfde geldt voor de landelijk sterk negatieve ontwikkeling van de Veldleeuwerik. Verdwenen in 2005, maar inmiddels weer verschenen. Op alle akkers van Natuurmonumenten zijn zelfs 5 paren vastgesteld en er net buiten nog eens vier. De ontwikkeling van deze soorten is natuurlijk

Tabel 5. Ontwikkelingen broedvogels in het proefvlak Zeddammer Akkers. Weergegeven is de landelijke trend en de ontwikkelingen in het proefvlak, met name gebaseerd op ontwikkeling ten opzichte van 2005. Ontwikkeling: - afname, = stabiel, + toename, ++ sterke toename, ? onduidelijk of soort niet geteld en fluctuerend.

Soort	1997	1999	2000	2001	2005	2010	Ontw	La
Wilde Eend	3	2	3	1	0	0	=	=
Torenvalk	1	1	1	1	1	1	=	-
Patrijs	2	3	2	2	1	2	+	--
Kwartel	3	1	1	0	4	0	f	f
Fazant	0	0	0	0	0	1	+	-
Houtduif	4	2	3	4	3	+	?	-
Draaihals	1	0	0	0	0	0	=	-
Ransuil	0	0	0	0	1	0	=	-
Groene Specht	0	0	0	1	0	0	=	+
Grote Bonte Specht	0	0	0	0	1	+	?	+
Boomleeuwerik	0	0	0	0	0	1	+	+
Veldleeuwerik	1	1	2	1	0	1	+	-
Boompieper	15	14	16	11	12	10	-	+
Witte Kwikstaart	1	1	2	1	0	2	+	-
Heggenmus	0	0	0	4	1	+	?	=
Roodborst	2	0	1	1	2	+	?	+
Gekraagde Roodstaart	2	3	3	3	0	0	=	=
Roodborsttapuit	0	1	2	3	2	1	-	++
Merel	3	3	3	4	3	+	?	+
Grote Lijster	1	1	1	1	0	1	=	-
Bosrietzanger	0	0	0	1	0	0	=	=
Sprinkhaanzanger	0	0	0	0	1	0	=	+
Grasmus	1	3	4	5	2	+	?	+
Tuinfluit	4	3	4	3	0	+	?	-
Zwartkop	0	1	1	1	2	+	?	+
Tjiftjaf	2	0	1	3	2	+	?	=
Fitis	4	6	7	7	2	+	?	-
Pimpelmees	2	1	3	2	1	+	?	+
Koolmees	0	2	1	3	0	+	?	+
Zwarte Kraai	0	1	1	1	0	?	?	+
Groenling	1	0	1	1	0	≥2	+	+
Vink	1	1	1	3	3	+	?	+
Putter	0	0	0	0	0	1	+	++
Kneu	6	5	6	4	1	2	=	-
Geelgors	15	11	12	13	9	12	+	+
<i>Totaal</i>	<i>75</i>	<i>67</i>	<i>82</i>	<i>85</i>	<i>54</i>	<i>n.v.t.</i>		

gunstig en geeft aan dat het akkerbeheer voor deze kwetsbare Rode Lijstsoorten goed uitpakt.

Opvallend is ook de positieve ontwikkeling van de Geelgors. In 2005 was duidelijk sprake van een vrij forse aantalsafname, maar de soort zit inmiddels weer op het niveau van de jaren 1999-2001. Ook de Kneu, landelijk sterk in aantal afnemend, is in het proefvlak iets toegenomen.

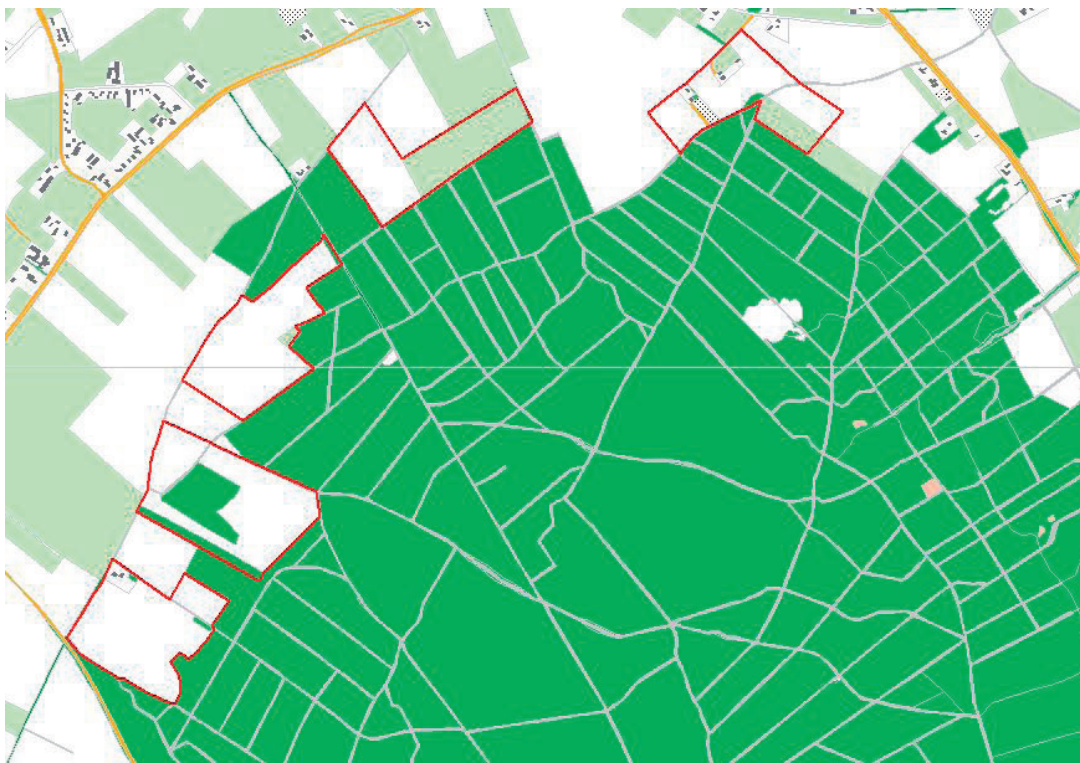
Van de soorten die zijn afgenomen valt de Kwartel het meeste op. De stand fluctueert jaarlijks sterk. Zoiets heeft vooral te maken met de windrichting in het voorjaar tijdens de trekperiode vanuit Afrika naar Europa. Indien deze te oostelijk is, zullen minder vogels Nederland bereiken. Goede Kwarteljaren gaan vaak gepaard met hogere aantallen Kwartelkoningen. Van de Kwartelkoning is in 2010 bekend dat in heel Nederland niet meer dan vijftig territoriale mannetjes Kwartelkoningen werden gemeld en dat was het laagste aantal sinds het begin jaren van de jaren negentig. In Oost-Europa, zoals Hongarije, werden daarentegen weer veel Kwartelkoningen gemeld, wat dus vooral met de trekomstandigheden te maken heeft. Vermoedelijk gaat dit verhaal dus ook op voor de Kwartels en hebben gewoon minder vogels Nederland bereikt. In 2005 was het juist een landelijk goed Kwarteljaar en hier profiteerde de soort goed van het akkerbeheer van Natuurmonumenten.

Een tweede afname die opvalt, is die van de Roodborsttapuit. De soort zit landelijk nog steeds in de lift (al is dat op heidevelden inmiddels stabiel), maar op de Wogweide was dus slechts één paar

aanwezig. Een verklaring is lastig te geven. Het gebied ziet er goed uit. Mogelijk is het een jaareffect zijn of een verschil in onderzoeksintensiteit.. Opvallend is ook de lichte afname van de Boompieper ten opzichte van de landelijk positieve trend. Elders in het Bergherbos was op de grotere heidevelden echter op sprake van een afname, doordat deze in de loop der jaren waren verbost. Mogelijk is sprake van een lokaal effect (de Boer & Klaassen 2006). Helaas is de Grasmus niet geteld op de Wogweide, zodat niet bekend is of de soort verder is afgenomen. In lijn met de ontwikkelingen elders in het land heeft de Putter zich gevestigd. Opvallend is tot slot de vestiging van de Boomleeuwerik. De soort komt elders voornamelijk voor op uit productie genomen akkers, al dan niet begraasd door schapen en/of runderen.

4.3. Ontwikkelingen broedvogels omgeving Loerbeek

In 2001 heeft Rob Vogel in opdracht van Natuurmonumenten de akkerpercelen rondom het beheerkantoor bij Loerbeek en daar ten noorden van onderzocht op akkervogels (Vogel 2001). In figuur 4 is het studiegebied weergegeven. Inmiddels is het totale oppervlak hier toegenomen doordat Natuurmonumenten meer percelen in beheer heeft gekregen (zie figuur 1). In 2001 werd op het grootste deel van de akkers winterrogge en tarwe geoogst, met kleinere oppervlakten maïs, gerst en facelea en

Figuur 4. Ligging van de in 2001 onderzochte akkers (Vogel 2001).

in 2010 vooral winterrogge, gras/klaver en haver. In 2001 werden alle broedvogelsoorten geteld, in 2010 alleen een selectie aan soorten (zie § 3.1). In tabel 6 is de ontwikkeling weergegeven van de broedvogels van deze percelen.

Tabel 6. Ontwikkelingen broedvogels omgeving Loerbeek.

Soort	2001	2010
Patrijs	3	2
Kwartel	7	0
Fazant	0	1
Holenduif	1	0
Houtduif	2	+
Boomleeuwerik	0	1
Veldleeuwerik	0	2
Boerenzwaluw	1	2
Boompieper	11	9
Witte Kwikstaart	2	3
Heggenmus	2	+
Gekraagde Roodstaart	1	(4)
Merel	2	+
Grote Lijster	0	1
Braamsluiper	0	1
Grasmus	0	1
Tuinfluit	1	3
Zwartkop	1	5
Tjiftjaf	3	+
Koolmees	1	+
Grauwe Vliegenvanger	2	0
Matkop	0	1
Zwarte Kraai	1	0
Groenling	0	2
Vink	1	+
Putter	1	1
Kneu	2	4
Geelgors	16	11

Feitelijk is de stand van de Patrijs in dit deel stabiel. In 2010 werd net buiten de grenzen een derde paar gevonden. In 2001 was het een zeer goed Kwarteljaar. Dit vertaalde zich direct in een hoog aantal. Belangrijker is dat de soort dus in goede jaren de akkerpercelen van Natuurmonumenten weet te vinden en zich daar in hoge aantallen kan vestigen. Verheugend is de toename van de Veldleeuwerik. De soort was in 2001 verdwenen, maar heeft zich dus wederom gevestigd. Ook dit duidt erop dat de akkers een goede aantrekkingskracht hebben op deze soort (zie ook Zeddammer Akkers) en zich na verdwijning wederom kan vestigen. Ook in dit deel van de akkers van het Bergherbos heeft de Boomleeuwerik zich op een akker gevestigd. Op de akkers en/of houtige beplantingen werden in 2010 geen Gekraagde Roodstaarten vastgesteld. In 2001 wel 1 territorium. Echter in de bosranden direct langs de akkers kwam de soort wel voor. Toegenomen is tevens de Kneu, een soort die bijvoorbeeld gebaat is bij het natuurvriendelijke beheer van de bermen van akkers en zandpaden in het gebied. Boompieper en Geelgors namen licht af, maar komen beide algemeen voor in dit deel van de akkers.

4.4. Dichtheden akkervogels per gewas

De door Natuurmonumenten geleverde gewassenkaart is gebruikt om te kijken in welke dichtheden broedvogels in de verschillende gewassen voorkwamen. In tabel 7 zijn de dichtheden van broedvogels per 10 ha uitgezet tegenover het beschikbare gewas. Bij beheerevaluatie kan deze tabel aanvullend zijn bij de te kiezen gewaskeuze. In zijn totaliteit bereiken de Wogweide en de Meurswei in het zuidelijke deel van het Bergherbos de hoogste dichtheden. Dit komt met name door de dichtheden van de Boompieper en Geelgors. Dit

Tabel 7. Dichtheden per 10 ha van broedvogels per gewas op de akkers in het Bergherbos.

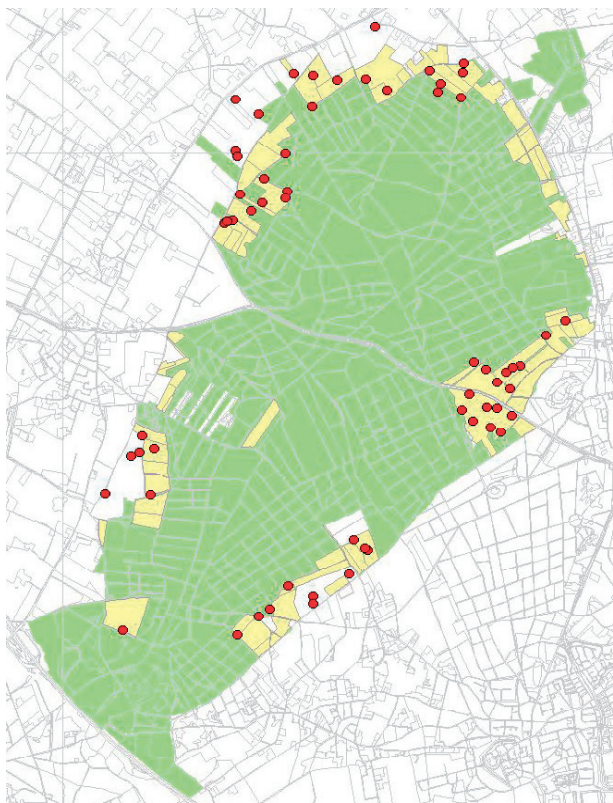
Type gewas	Meurswei	Gras/Klaver	Haver	Verpacht	Winterrogge	Wogweide	Zomergerst	Totaal
Opp/ha	9,3	32,8	47,9	59,3	51,9	17,0	1,9	220,1
Patrijs	0,0	0,0	0,2	0,2	0,4	0,0	0,0	0,2
Fazant	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Kievit	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Boomleeuwerik	0,0	0,0	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1
Veldleeuwerik	0,0	0,0	0,2	0,3	0,4	0,0	0,0	0,2
Boompieper	7,5	2,1	0,8	0,7	0,8	1,8	0,0	1,3
Witte Kwikstaart	0,0	0,0	0,2	0,5	0,4	0,0	0,0	0,3
Roodborsttapuit	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0
Grote Lijster	0,0	0,0	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1
Zwarte Kraai	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Groenling	0,0	0,3	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1
Putter	0,0	0,3	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1
Kneu	0,0	0,0	0,2	0,3	0,6	0,6	0,0	0,3
Geelgors	1,1	1,2	0,8	0,5	1,2	4,1	0,0	1,1
<i>Totaal</i>	<i>8,6</i>	<i>4,0</i>	<i>2,9</i>	<i>3,7</i>	<i>3,7</i>	<i>7,0</i>	<i>0,0</i>	<i>4,0</i>

is niet zo vreemd. Op deze ‘akkers’ is veel opslag te vinden, zoals brem en berkjes op de Wogweide en meidoornstruwelen en braam op de Meurswei. Deze gebieden bestaan hoofdzakelijk uit schraal en verruigde graslanden en niet uit geteelde graansoorten. Dit is sterk in trek bij deze twee soorten. Op de overige akkers komt nauwelijks opslag voor en genoemde soorten bevinden zich hier veelal langs de randen van percelen.

Meer interessant zijn de percelen met geteelde graansoorten. Uit de tabel blijkt dat winterrogge het meest in trek is bij de Patrijs, Veldleeuwerik, Kneu en Geelgors. Hier werden de hoogste dichtheden gevonden ten opzichte van haver en verpachte percelen. Op deze percelen kwamen bovengenoemde soorten wel voor, maar in lagere dichtheden. Gras/Klaver percelen bleek voor Patrijs, Veldleeuwerik en Kneu niet interessant. Wel werden hier relatief veel Geelgorzen aangetroffen. Het perceel zomergerst bleek voor geen enkele soort interessant. Dit perceel is floristisch gezien echter weer zeer interessant (pers.med. Michel Geven).

In figuur 5 is een gecombineerde verspreidingskaart weergegeven van de vogelsoorten die gebonden zijn aan de akkers van Natuurmonumenten. Het gaat om de volgende vogelsoorten: Patrijs, Kievit, Boomleeuwerik, Veldleeuwerik en Geelgors. De figuur geeft in een oogopslag weer welke akkers de

Figuur 5. Gecombineerde verspreidingskaart van vogelsoorten die gebonden zijn aan akkers: Patrijs, Kievit, Boomleeuwerik, Veldleeuwerik en Geelgors in 2010.

hoogste dichtheden scoren en andersom. Met name de Wogweide, Zeddammer Akkers en de omgeving van de Lage Eltenseweg herbergen veel kritische akkervogels. Rond 't Peeske en de Boterweg zijn de dichtheden beduidend minder en in het meest noordoostelijke deel ontbreken akkervogels geheel. Het laatst genoemde gebied is mogelijk wat te kleinschalig en ligt bovendien erg besloten tussen de bosrand en bebouwing. Akkervogels hebben toch wel een open grootschalig landschap nodig. In de percelen met lage dichtheden zou eens gekeken kunnen worden naar de gewaskeuze en het bermbeheer in relatie tot de betere akkerpercelen.

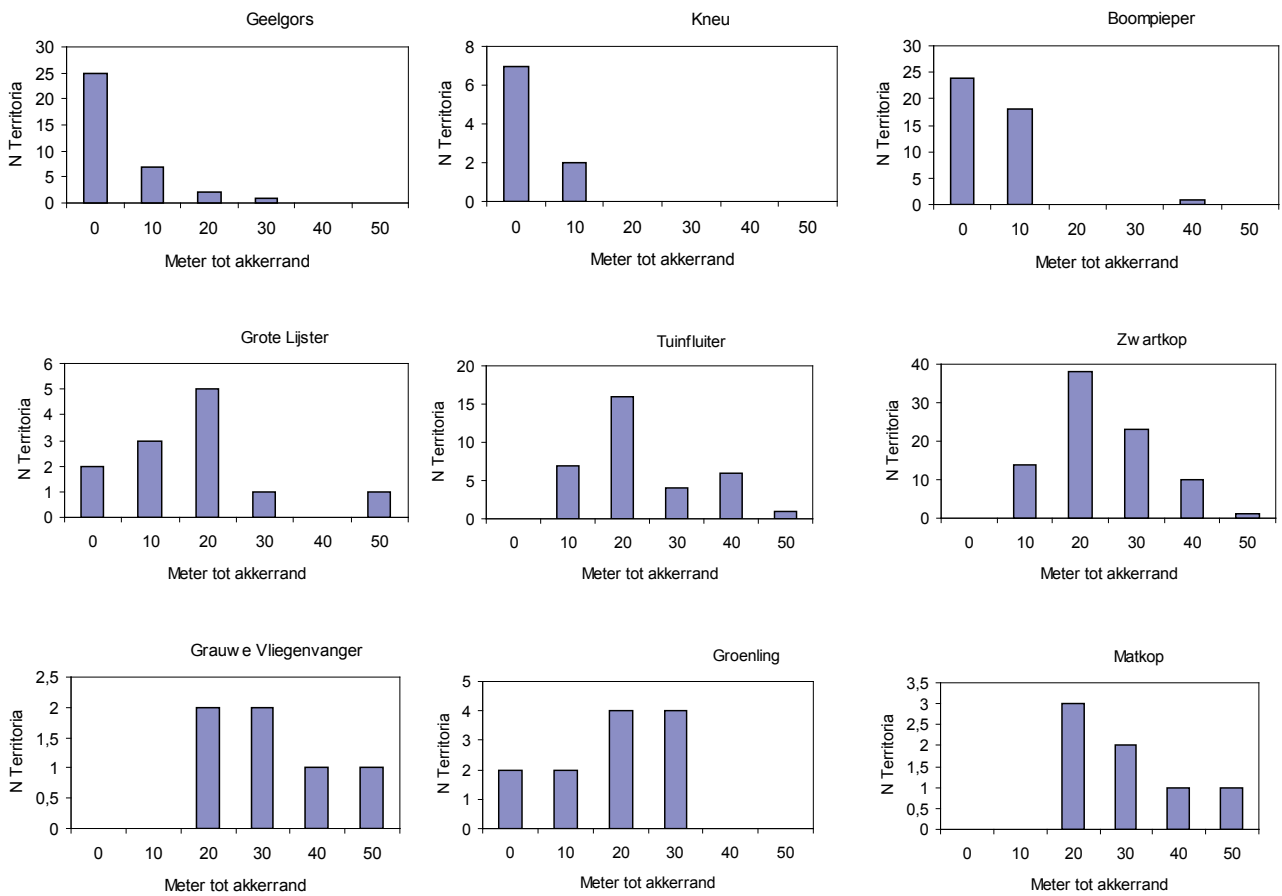
4.5. Broedvogels van akkers in relatie tot bosranden

Overgangen van bos naar open gebieden, zoals heide, graslanden of akkers zijn voor vogelsoorten doorgaans interessante habitats. Natuurmonumenten streeft naar geleidelijke overgangen, dus zones tussen de akkers en bosopstanden met voldoende struweel die interessant zijn voor bosrandvogels. In deze overgangen komt vaak jonge opslag en braamstruwelen voor, maar overgangen zijn ook gecreëerd middels kleine kapvlaktes van doorgaans exoten (douglas, Japanse Lariks). In dit hoofdstuk wordt voor een aantal soorten het belang van de overgang van akker naar bos onderzocht. Voor de basisgegevens zie Bijlage 1.

In figuur 5 is het aantal territoria weergegeven op verschillende afstanden van de akkerrand. De hoogste dichtheden van de Geelgors en Kneu werden aangetroffen op de akkers zelf of binnen 10 meter in de overgangszone naar bos. Hetzelfde geldt voor de Boompieper.

De Grote Lijster is vooral vanwege zijn voedsel afhankelijk van de akkers. Enkele territoria werden gevonden in bomenrijen op of tussen de akkers, maar de meeste territoria zaten in de zone tussen de 10-20 meter vanaf de akker in het bos of bosrand. In de figuur is mooi te zien dat Tuinfluiter en Zwartkop de hoogste dichtheden bereiken op zo'n 20 meter van de akker. Deze zone is belangrijk vanwege de braamstruwelen, ruigte en jonge houtige opstanden. Dichtheden namen verder in het bos langzaam af. Hetzelfde geldt voor de Groenling. Grauwe Vliegenvanger en Matkop werden ook veelvuldig in de bosranden vastgesteld, maar ook dieper het bos in.

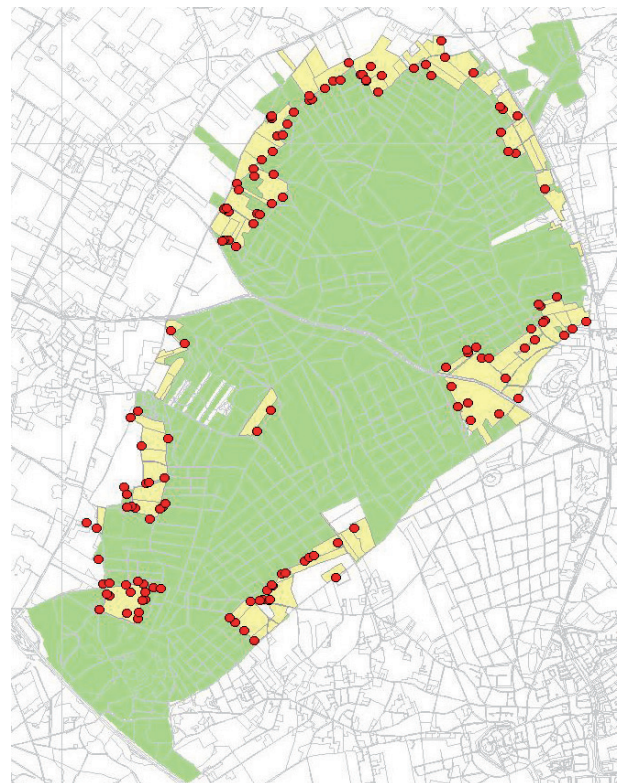
In figuur 7 is een gecombineerde verspreidingskaart weergegeven van vogelsoorten die gebonden zijn aan de overgangen van akkerrand naar het bos. Het gaat om de volgende vogelsoorten: Fazant, Boompieper, Gekraagde Roodstaart, Grote Lijster, Grasmus, Tuinfluiter, Groenling, Putter en Kneu. Zwartkop is buiten beschouwing gelaten omdat dit meer een bosvogel is als een bosrandsoort.

Figuur 6. Belang van de overgang van akker naar bos voor enkele vogelsoorten (0 meter is op akker).

Figuur 7. Gecombineerde verspreidingskaart van vogelsoorten die gebonden zijn aan de overgangen van de akkers naar bos: Fazant, Boompieper, Gekraagde Roodstaart, Grote Lijster, Grasmus, Tuinfluitier, Groenling, Putter en Kneu in 2010.

De figuur laat goed de beter ontwikkelde bosranden zien, met geleidelijke overgangen van het bos naar de akkerranden toe. Het zijn vooral de zones waar kleine kapvlaktes of sterke dunningen hebben plaatsgevonden van voornamelijk uitheemse boomsoorten. Hier komt jonge opslag en vaak ook braamstruwelen voor die interessant zijn voor bosrandsoorten. De figuur laat concentraties zien in de overgangen bij de Meurswei, in het gehele noordwestelijke deel langs de Lage Eltenseweg en in het zuidoostelijke deel langs de Boterweg. Minder goed ontwikkeld zijn de bosrandzones langs 't Peeske, Zeddammer Akkers en in de noordoostelijke hoek. Hier zou eens goed gekeken kunnen worden op welke locaties meer geleidelijke overgangen gecreëerd kunnen worden. Dit zou pleksgewijs kunnen plaatsvinden op plekken waar nu naaldbomen staan. Geadviseerd wordt om dit soort plekken goed te monitoren naar de effecten van de ingrepen.

4.6. Soortbesprekingen

Ingegaan wordt op habitatvoorkeur en indien mogelijk op broedbiologie en –succes. Er wordt gewerkt volgens een vast stramien. Als eerste wordt de soortnaam genoemd, daarna het aantal vastgesteld op de akkers van Natuurmonumenten, daarna het aantal binnen de grenzen van de beheereenheid *exclusief* de akkers en tot slot het aantal buiten de grenzen van de beheereenheid. In bijlage II zijn de verspreidingskaarten per soort weergegeven. Weergegeven is het aantal dat is vastgesteld op de akkers van Natuurmonumenten.

TORENVALK, N= 0;1;0

In de tuin langs de Bosweg bij Zeddam, staat bij oud Natuurmonumentenmedewerker Teun Vredegoor op een paal een Torenvalkkast. Gedurende het gehele broedseizoen werd hier een paartje Torenvalken gezien. Op 29 juni werd vanaf een afstand drie grote takkelingen gezien die op en in de nestkast zaten. Deze nestkast hangt er al jaren en was ook bezet in de periode 1997-2010 (pers.med. O. Klaassen).

PATRIJS, N= 4;1;5

Patrijzen bleken tamelijk lastige beesten te zijn om te inventariseren. Na de eerste twee rondes in april en mei bleef de teller op twee paar staan. Tijdens de avondronde werd onder ideale weersomstandigheden zelfs geen enkele Patrijs waargenomen, ondanks dat we op diverse plekken gebruik maakten van een cassetterecorder. Ook tijdens de avondronde bleek de moeilijkheid van de soort ten aanzien van inventarisaties, toen er op slechts één plek een roepende Patrijs werd waargenomen. Gelukkig kon

de stand tijdens de rondes op 11 en 29 juni flink opgekrikt worden. De mannetjes lieten zich veel vaker zien op de zandpaden net buiten het graan. Bij benadering door de waarnemer begonnen ze veelvuldig te alarmeren, vermoedelijk omdat er een hen met kuikens vlak in de buurt aanwezig was. In totaal leverde de SOVON-telling acht paren op. De IVN Vogelwerkgroep De Oude IJsselstreek kon dit aantal aanvullen met twee extra paren.

Grappig was het paar rondom het beheerkantoor langs de Lage Eltenseweg in Loerbeek, wat zich ophield in de ruigte en jonge beplantingen direct achter het kantoor. Dit paar werd tijdens iedere ronde gezien. Tijdens de ronde van 11 juni zat het paar onder de heg bij Gerard Bruens in de tuin en alarmeerde zeer fel naar de waarnemer. Besloten werd om het paar snel met rust te laten en door te lopen. Bij navraag bij Theo Nierkes bleek het paar maar liefst 13 kuikens bij zich te hebben! Maar goed, ze leggen dan ook 10-20 eieren per broedsel.

Fazant, N= 1;2;0

Enigszins opvallend is het aantal vastgestelde Fazanten. In de periode 1997-2005 werden deze namelijk niet gezien in de proefvlakken op zowel de akkers als in de bossen van het Bergherbos. Doorgaans heeft het plotselinge verschijnen van Fazanten in een gebied een relatie met menselijk handelen, door vogels uit te zetten. Of dit ook het geval is rondom het Bergherbos is de vraag. De territoria zijn tamelijk verspreid over het gebied vastgesteld en bij uitzetacties worden vaak veel vogels op een bepaalde plek gedropt, waardoor je eerder een samenballing van paren zou verwachten op één plek. In ieder geval interessant om deze

Paartje Patrijzen op de uitkijk, vermoedelijk met jongen in de winterrogge, 't Peeske, 11 juni 2010.

ontwikkeling te volgen, want de soort doet het elders in het land erg slecht.

KIEVIT, N= 1;0;1

Een paartje Kieviten werd vastgesteld op een verpachte akker (maïs) nabij Groot Lobberik in het noordwestelijke deel van het Bergherbos. Iets ten zuiden ervan was op 14 mei een hevig alarmerend paar aanwezig op een akker buiten de grenzen van het gebied. Het paar had zeer waarschijnlijk een broedsel of kleine jongen, gezien het alarmeren.

RANSUIL, N= 0;2;0

Tijdens de avondronde van 8 juli werd op twee plekken bedelende jongen vastgesteld. De eerste locatie was op de rand van bos en akker nabij de Zeddammer Akkers en de tweede langs de bosrand iets ten noorden van de Boterweg. De aanwezigheid van de bedelende jongen is tamelijk opvallend. In grote delen van het land, bijvoorbeeld de Veluwe, Flevoland, Drenthe en Twente, werden in zijn geheel geen bedelende jongen gehoord. Dit kwam door het zeer matige veldmuizenjaar. Ook de situatie voor Bosmuis en Rosse Woelmuis was slecht. Bij dit soort jaren komen er doorgaans maar weinig jonge Ransuilen groot. Kennelijk was de muizenstand in de omgeving van het Bergherbos een stuk beter.

GROENE SPECHT, N= 0;4;0

Groene Spechten werden vastgesteld langs de randen van de akkers, bij kleinere kapvlakten of in de omgeving van graslanden. De soort lijkt in de lift te zitten. Tijdens de inventarisatie werd in de elf proefvlakken twee paren vastgesteld. Landelijk doet de soort het de laatste jaren ook beduidend beter, na de enorme klap die de soort kreeg na de strenge winters van 1995/96 en 1996/97.

BOOMLEEUWERIK, N= 2;0;0

Opvallend is de vaststelling van twee paren Boomleeuweriken. Ook deze soort ontbrak tijdens de eerdere inventarisaties. De territoria werden vastgesteld op een haverperceel en een winterroggeperceel. De soort neemt landelijk toe en hiervan lijkt het Bergherbos te profiteren. Verdere monitoring zal dit moeten uitwijzen.

VELDLEEUWERIK, N= 5;0;4

Na de kartering in 2005 leek het doek toch wel te zijn gevallen voor de Veldleeuwerik. Voor het eerst werd de soort niet meer vastgesteld op de Zeddammer Akkers en ook op de aanwezige heidevelden was de soort afwezig. Ook landelijk gaat de soort in rap tempo achteruit, vooral in het agrarische gebied. Verheugend is dan ook de vaststelling van vijf paren op de akkers in het Bergherbos en vier er net buiten. Kennelijk werpt het akkerbeheer met de traditionele gewassen van Natuurmonumenten zijn vruchten af. De toekomst zal het uitwijzen.

BOERENZWALUW, N= 0;2;0

In het beheerkantoor langs de Lage Eltenseweg met bijbehorende schuur zaten twee bezette nesten van de Boerenzwaluw.

BOOMPIEPER, N= 27;22;1

De Boompieper is een typische soort van bosranden van heide, grasland of akkers. De soort komt veelvuldig voor langs en op de akkers van het Bergherbos. De hoogste dichtheden werden bereikt op de Meurswei met veel meidoornstruwelen in het zuidelijke deel van het gebied. Ook op de Wogweide zaten veel territoria.

ROODBORSTAPUIT, N= 1;0;0

Alleen op de Wogweide werd een paartje vastgesteld. De soort laat hier een opvallende afname zien. In de periode 2000-2005 zaten er steeds 2-3 paartjes. Een oorzaak is niet bekend, maar mogelijk speelt een verschil in onderzoeksintensiteit een rol. De soort laat landelijk overwegend een toename zien, al lijkt dat op heide- en stuifzandterreinen inmiddels te zijn gestabiliseerd.

ZWARTKOP EN TUINFLUITER

Op de verspreidingskaarten in bijlage II is de ligging van de territoria weergegeven. Op de kaarten is goed te zien waar de meest gunstige ontwikkeling voor bosrandvogels aanwezig is. Het zijn voor vooral de Tuinfluiter de randen rondom het beheerkantoor bij Loerbeek aan de Lage Eltenseweg, langs Meurswei en de randen bij de hoek Boterweg/Oude Elterseweg. Met name locaties met veel braamstruwelen, ruigte en jonge bosopstanden zijn sterk in trek.

KNEU, 7;2;0

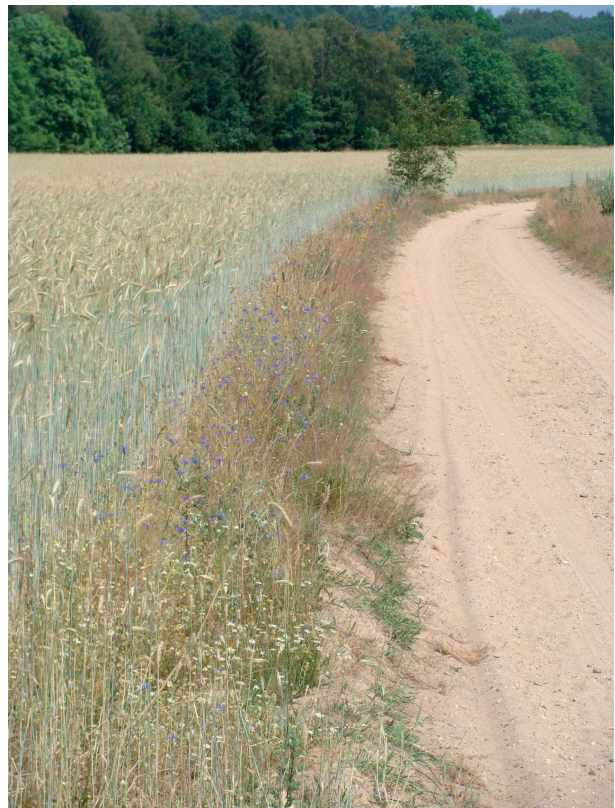
De Kneu is vooral gebaat bij het natuurlijke beheer van de bermen en zandpaden langs de akkers. De soort nam op de Zeddammer Akkers fors af in 2005, maar deze afname heeft zich niet voortgezet en de soort is hier weer licht toegenomen. Ten opzichte van de landelijk negatieve trend is dit een opsteker. De soort is echter nog wel schaars op de akkers. Enige concentratie van meerdere paren is vastgesteld in het noordelijke deel van de akkers.

GEELGORS, 25;12;0

Op de verspreidingskaart zijn een drietal duidelijke concentraties van paren te zien. De eerste is rond het beheerkantoor bij Loerbeek langs de Lage Eltenseweg, de tweede in de meest noordoostelijke punt en de derde op de Zeddammer Akkers en de Wogweide. In het laatste gebied is de soort na een afname in 2005 weer wat toegenomen. Beduidend minder algemeen is de soort op de zuidelijke akkers. Aan de gewaskeuze kan het haast niet liggen, omdat die zowel in het noordelijke als zuidelijke deel vrij gelijk verdeeld is. Ook de geliefde zandpaden voor de soort zijn vergelijkbaar in beide delen. Mogelijk

heeft het te maken met de overgangen van bos naar akker. In het noordelijke deel zijn deze beter ontwikkeld dan bijvoorbeeld bij 't Peeske, waar nog een tamelijk harde overgang aanwezig is van bos naar akker. Hier zou bij de beheerevaluatie nog eens goed naar gekeken kunnen worden.

Overgangen van winterrogge, kruidenrijke bermen en zandpaden is ideaal voor kritische akkervogels zoals Patrijzen en Geelgorzen, Zeddammer Akkers, 29 juni 2010.

5. Conclusies en aanbevelingen

- Natuurmonumenten heeft een vrij aaneengesloten akkerlandgebied rondom het Bergherbos in beheer. Het beheer richt zich hier op de traditionele graanteelt, waarbij onder andere geëxperimenteerd wordt met de gewaskeuze. Uit de resultaten van de integrale inventarisatie blijkt dat de akkers voor kritische akkervogels een interessant biotoop is om in te broeden. Met name Winterrogge en Haver bleken voor Patrijzen, Veldleeuwerik, Kneu en Geelgors belangrijke gewassen. Verrassend is de terugkeer van de Veldleeuwerik. Tijdens de laatste inventarisatie in 2005 leek de soort verdwenen van de Zeddammer Akkers, maar inmiddels is het teruggekeerd. Landelijk laat de soort een enorme achteruitgang zien, vooral in het agrarische gebied. Opvallend is in dit verband ook de lichte toename van de Patrijs en Geelgors ten opzichte van 2005. Hieruit kan opgemaakt worden dat de ingeslagen weg in beheerkeuze van de gewassen zijn vruchten lijkt af te werpen.
- Het is bekend dat kruidenrijke bermen gunstig zijn voor kritische akkervogels, zoals de Patrijs en Geelgors. Op de Zeddammer Akkers en rondom het beheerkantoor zijn dergelijke bermen voor een deel aanwezig. Het is raadzaam dit beheertype zoveel als mogelijk over grote oppervlakte toe te passen. Winst valt hiermee te boeken langs de bermen bij 't Peeske, langs de akkers in de gehele noordoosthoek van het Bergherbos en wellicht ook langs de Boterweg/Oude Elterseweg. Met name de dichtheden van de Geelgors zijn hier aanzienlijk lager dan in de eerstgenoemde gebieden.
- Een deel van de akkers is verpacht aan agrariërs (30%). Voor een deel wordt hier winterrogge of andere granen geteeld, maar een vrij groot deel ook maïs. Het telen van maïs is voor kritische akkervogels niet gunstig. Wellicht dat hierin nog een slag gemaakt kan worden en dat dit aandeel verminderd kan worden ten gunste van traditionele graansoorten.
- Natuurmonumenten streeft naar geleidelijke overgangen, dus zones tussen de akkers en bosopstanden met voldoende struweel die interessant zijn voor bosrandvogels. In deze overgangen komt vaak jonge opslag en braamstruwelen voor, maar overgangen zijn ook gecreëerd middels kleine kapvlaktes van doorgaans exoten (douglas, Japanse Lariks). De overgangen worden benut door veel bosrandvogels, zoals de Boompieper en Geelgors. Het verdient aanbeveling dergelijke overgangen uit te breiden, bijvoorbeeld langs de randen van 't Peeske (zie figuur 7).
- IJler inzaaien van de gewassen, zodat akkeronkruiden meer kans krijgen, wat de diversiteit in insectenleven ten goede komt. Aanbeveling is om dit in de eerste 10-15 meter van de akkerland te introduceren. In combinatie met de kruidenrijke bermen zou dit al een fraaie verbetering kunnen zijn.
- De huidige gewaskeuze die Natuurmonumenten teelt voldoet op dit moment prima. Kritische soorten zijn niet afgenomen en sommige zijn zelfs teruggekeerd. Potenties zijn te vinden in een aanpassing van het teeltplan. Er zou eens geëxperimenteerd kunnen worden met het telen van bloeiende gewassen, zoals lupine, mosterd, boekweit en aardappel, bijvoorbeeld 15% van het oppervlak. Ook eenjarige braak valt aan te bevelen, bijvoorbeeld over een oppervlakte van 10%. Uit onderzoek is bekend dat dit zeer gunstig is voor akkervogels. Het levert voldoende broedgelegenheid op, is insectenrijk en voorziet in kruidenrijke niet al te dichte vegetaties.
- Het aanbieden van voldoende voedsel in de winter in de vorm van graan en zaden is zeer belangrijk voor overwinterende akkervogels. Met name grote groepen zaadeters zoals Ringmussen, Groenlingen, Putters, Rietgorzen en Geelgorzen profiteren hiervan, net als uilen en muizenetende roofvogels die voor een deel in het Bergherbos broeden. Naast genoemde soorten weten ook overwinterende Blauwe Kiekendieven deze akkers te vinden. Dergelijke akkers zitten vaak vol met veldmuizen. In Nederland zijn in verschillende provincies zogenoemde akkerreservaten aanwezig, zoals in Groningen, Drenthe, Flevoland en Limburg. Dergelijke reservaten worden vaak gesubsidieerd door de Provincie. Het zou zeer interessant zijn om eens een proef te doen in het Bergherbos. Er ligt een uitdaging om bijvoorbeeld bij de Provincie Gelderland te inventariseren naar de mogelijkheden voor het verstrekken van subsidies voor een dergelijk project.
- Het valt in ieder geval sterk aan te bevelen zoveel als mogelijk oppervlakte graan te laten staan in de winter. Daarnaast kunnen graanstoppels na de oogst niet ondergeploegd worden, zodat deze in de winter blijven staan. Dat is ook gunstig voor akkervogels. Het advies is om 20% van het zomergraanareaal niet te oogsten en 5% als stoppel in de winter te laten staan (Kragten et al. 2009). Dit hoeft niet perse een aaneengesloten oppervlakte te zijn, verspreid liggende percelen kunnen ook. Mocht dit financieel niet mogelijk zijn, dan luidt het advies dus om zoveel als mogelijk te laten staan in de winter.

- Ontwikkelingen in de akkerbroedvogels staan niet stil. In 2005 leken een aantal soorten te zijn verdwenen en/of te zijn afgenomen op de Zeddammer Akkers, maar in 2010 bleken deze soorten te zijn teruggekeerd en/of te zijn toegenomen. Het is dus zaak de ontwikkelingen te blijven volgen, zodat snel ingespeeld kan worden op veranderingen in de broedvogelstand. Het is raadzaam om op alle akkers minimaal eens in de vijf jaar een integrale kartering te laten uitvoeren. Om de ontwikkelingen echt op de voet te volgen, zouden de akkers nog intensiever gemonitord kunnen worden. Hiervoor zijn verschillende opties mogelijk, bijvoorbeeld: het jaarlijks monitoren van de Zeddammer Akkers (er ligt al een mooie reeks) of het toepassen van een roulerend systeem, dus ieder jaar een deel van de akkers.
Bijvoorbeeld in het 1ste jaar de Zeddammer Akkers, het 2de jaar de omgeving van Loerbeek, het 3de jaar de akkers bij 't Peeske en nabij de Boterweg en het 4de jaar weer bij de Zeddamer akkers opnieuw beginnen.
- Indien er een proef gedaan zou worden met het laten staan van graan in de winter, is het zaak dit te gaan monitoren. Dit kan eventueel met vrijwilligers gebeuren. Het voorstel is dan om minimaal twee keer per maand gedurende het najaar en winter een telling te doen. SOVON zou zorg kunnen dragen voor de begeleiding van de vrijwilligers, eventueel zelf tellingen doen en het verzorgen van de rapportage.

Akkerreservaat aan de Dodaarsweg in Flevoland, waar diverse graansoorten gedurende de gehele winter blijven staan. Op de foto met biddende Ruigpootbuizerd en een enorme groep Houtduiven erachter. In dit gebied verbleven in de wintermaanden minimaal 3 Ruigpootbuizerds, 2 Smellekens, min. 7 Blauwe Kiekendieven, ca. 10 Buizerds, ca. 6 Torenavalken, min. 700 Groenlingen etc. Er zijn hier zelfs twee Grauwe Gorzen gezien, 29 december 2010.

Dankwoord

Ik dank de medewerkers van Vereniging Natuurmonumenten in het Bergherbos voor de prettige samenwerking. Tijdens de meeste bezoeken aan het gebied kon ik gemakkelijk even binnenlopen in het beheerkantoor voor een kop koffie en het uitwisselen van leuke waarnemingen in het terrein. Karel van der Heijden verzorgde vanuit Natuurmonumenten de begeleiding van de opdracht, toonde veel interesse en was zeer behulpzaam tijdens de voorbereidingen en in de rapportagefase. Theo Nierkes leverde de gewassenkaart, die dankbaar gebruikt is voor diverse analyses in dit rapport. Zijn algemene kennis aangaande akkerbeheer kwam ook goed van pas.

Rob Vogel was zeer behulpzaam bij de zoektocht naar Kwartels en Patrijzen in de avonduren, waarvoor veel dank! Veel dank ook aan de vrijwilligers Gerard ter Heijne, Gerard Jansen en Ruud Oude Luttikhuis (Vogelwerkgroep IVN De Oude IJsselstreek). Zij leverde veel nuttige informatie, waarvan dankbaar gebruik is gemaakt.

Karel van der Heijden, Olaf Klaassen, Roy Slaterus en Rob Vogel (allen SOVON) voorzagen een eerdere versie van dit rapport van commentaar. Willem van Manen (SOVON) was behulpzaam bij de diverse analyses en bij de verwerking in GIS.

Literatuur

VAN BEUSEKOM R., HUIGEN P., HUSTINGS F., DE PATER K. & THISSEN J. (RED.) 2005. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion Uitgevers B.V., Baarn.

BOER V. DE & KLAASSEN O. 2006. Ontwikkelingen van de broedvogels van het Bergherbos (Gld) in 1997-2005. SOVON-inventarisatierapport 2006-39. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

VAN DIJK A.J., HUSTINGS F. & VAN DER WEIDE M. 2004. Handleiding Landelijk Soortonderzoek Broedvogels. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

HUSTINGS M.F.H., KWAK R.G.M., OPDAM P.F.M. & REIJNEN M.J.S.M. (RED.) 1985. Vogelinventarisatie: achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Pudoc Wageningen/Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, Zeist.

KLEMANN M., VAN MANEN W. & VOGEL R. 1994. Grootschalige karteringen van belang voor het beheer. Het Vogeljaar 42: 193-200.

KRAGTEN S., DE BRUIN J. & DE LAAT N. 2009. Vogelvriendelijk akkerbeheer langs de Ruiten. Vogelnieuws 1:20-21.

VOGEL R.L. & KLEMANN M. 1998. Ontwikkelingen van de broedvogels in het Bergherbos (Gld) in 1986-97. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

VOGEL R.L. 2000. Ontwikkelingen van broedvogels in het Zeddammerbos en akkers nabij Zeddum (terreinen Natuurmonumenten) in 2000. Voortgangsrapport. SOVON-informatierapport 2001/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

VOGEL R.L. 2001. Ontwikkeling van broedvogels in het Zeddammerbos en akkers nabij Zeddum (terreinen Natuurmonumenten) in 2001. SOVON-inventarisatierapport 2001/11. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Bijlagen

Bijlage I. Broedvogels in relatie tot bosranden

Naam	Op Akker	0-10 m	10-20 m	20-30 m	30-40 m	40-50 m
	0	10	20	30	40	50
Torenvalk		1				
Patrijs	4	1			1	1
Fazant	1	1	1			
Kievit	1					
Ransuil			2			
Groene Specht			1			1
Boomleeuwerik	2					
Veldleeuwerik	5					
Boerenwaluw			2			
Boompieper	27	18			1	
Witte Kwikstaart	6	2	2			
Gekraagde Roodstaart			2	4		
Roodborsttapuit	1					
Grote Lijster	2	3	5	1		1
Braamsluiper				1		
Grasmus		2				
Tuinfluitier		7	16	4	6	1
Zwartkop		14	38	23	10	1
Grauwe Vliegenvanger			2	2	1	1
Matkop			3	2	1	1
Zwarte Kraai	1					
Groenling	2	2	4	4		
Putter	2	4	1	1		
Kneu	7	2				
Geelgors	25	7	2	1		
<i>Totaal</i>	<i>86</i>	<i>64</i>	<i>81</i>	<i>43</i>	<i>20</i>	<i>7</i>

Bijlage II. Verspreidingskaarten per soort

Weergegeven is het aantal dat is vastgesteld op de akkers van Natuurmonumenten. De akkers zijn weergegeven in donkergrijs, de grens van de beheereenheid in lichtgrijs.

SOVON Vogelonderzoek Nederland

Natuurplaza (gebouw Mercator 3)
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen
T (024) 741 04 10

E info@sovon.nl
I www.sovon.nl

In het voorjaar van 2010 werd in opdracht van de Vereniging Natuurmonumenten een broedvogelinventarisatie uitgevoerd op de door Natuurmonumenten beheerde akkers in het Bergherbos, gelegen in de gemeente Montferland in de provincie Gelderland. De inventarisatie had ten doel een volledig beeld te verkrijgen van de betekenis van broedende akkervogels op de akkers van Natuurmonumenten. De Vereniging experimenteert met traditionele graanteelt. Het is voor beheerevaluatie belangrijk om te zien hoe akkerbroedvogels hierop reageren.

Op de akkers werden in totaal 27 soorten als waarschijnlijke of zekere broedvogel vastgesteld. Van 14 soorten zijn gegevens verzameld, de overige 13 behoren tot de (zeer) algemene soorten en van deze soorten is alleen de aanwezigheid genoteerd. In de bosranden langs de beheerde akkers van Natuurmonumenten werd van 18 bosrandsoorten extra gegevens verzameld. Deze soorten hebben een duidelijke binding met de akkers. Op de akkers werden drie soorten vastgesteld die voorkomen op de Rode Lijst van bedreigde en/of karakteristieke vogelsoorten (van Beusekom et al. 2005), te weten: Patrijs, Veldleeuwerik en Kneu en er net buiten vijf soorten: Ransuil, Groene Specht, Boerenzwaluw, Grauwe Vliegenvanger en Matkop.